

Eletronic Library Programme (e-Lib)

Ez a brit program 1994–2000 között gyakorlati céllal jött létre a közép- és felsőoktatás területén. 80 projekt kapcsolódott köré, elektronikus publikálás és digitalizálás, elektronikus forrásokhoz való hozzáférés, hibrid könyvtárak, digitális anyagok hosszú távú őrzése, közös virtuális katalógus létrehozása volt a célja.

National Digital Library Program (NDLP)

A Kongresszusi Könyvtár az *American Memory* projekt keretében 1990–1995 között digitalizált tartalmainak hozzáférését biztosította. Célja az amerikai történelem ötmillió dokumentumanyagának (egyedi fotók, kéziratok, értékes könyvek, térképek, hanganyagok, filmek) digitalizálása.

Egyéb digitalizálási projektek

Az Európai Uniónak kizárólag digitális könyvtárakra nincs semmilyen önálló programja. Az IST 5

tematikus keretprogramban (*Digital Heritage and Cultural Content*) minden évben kihirdetnek néhány, digitális könyvtárakat érintő témát. 2001–2004 között az *eEurope Initiative* keretében az európai digitális gyűjtemények kerültek központba. A digitális könyvtárak képviselik a digitális információk szervezésének és hozzáférésének dinamikusan fejlődő irányvonalát. A téma rendkívül széles körű kutatási területtel, alkalmazott technológiával és megvalósult módszerrel, egyre több szabványosítási törekvéssel járul hozzá a mai digitális könyvtárak rendkívül bonyolult, együttműködő rendszereihez. Ezek a jövő intelligens, kölcsönösen kapcsolatban álló digitális könyvtárainak az elődei, amelyek minőségi és pontos információt fognak gyorsan és megbízhatóan szolgáltatni a használók elvárásai és szükségletei szerint, bármikor, bárhol és bármiről.

/BARTOŠEK, Miroslav: Digitální knihovny – teorie a praxe. = Národní knihovna, 15. köt. 4. sz. 2004. p. 233–254./

(Prókai Margit)

Türkmenisztán könyvtári és információgazdasági helyzete

Türkmenisztán 1991. október 27-én kiáltotta ki függetlenségét (korábban a Szovjetunió egyik köztársasága volt). A mintegy 5,2 millió lakosú, 188 ezer km² nagyságú országban mindössze öt település van, amely a mi értelmezésünk szerint városnak tekinthető: a főváros Aşgabat (696 900 lakossal), Türkmenbaşy, Daşovuz, Türkmenabat és Mari. A városokban számos könyvtár működik, róluk azonban a világon keveset tudnak. Jelen dolgozat elsődleges célja, hogy leírja a könyvtári fejlődés akadályait. A vizsgálat módszere a PEST/STEPE elemzés (a politikai, gazdasági, társadalmi, technikai és ökológiai szempontok angol rövidítése). A másodlagos cél a terület fejlesztését segítő ajánlások megfogalmazása volt.

Társadalmi-kulturális korlátok

A Kaliforniával közel azonos nagyságú Türkmenisztán – fővárosát kivéve – nomád, pásztorkodással foglalkozó falvakból áll. Mivel a területének

csupán 3%-a művelhető, az is csak öntözéssel, az ipart kell meghonosítani.

Bár írástudó országnak számít (a 15 éven felüli lakosok 98,8%-a tud írni-olvasni), az olvasási kultúra alacsony színvonalú. Nincsenek új könyvek, a meglévők pedig nagyon drágák. Egy könyvtáros havi fizetése 2 millió manat (80 USD), az osztályvezetői fizetés 120 USD, egy könyvtárvezető fizetése pedig 160 dollár. Az egy főre jutó nemzeti jövedelem 150 dollár.

Az ország többnyelvű és multikulturális. A gyerekek hétéves koruktól tizenöt éves korukig türkménül tanulnak. Az orosz az értelmiség és az idősek körében jelent közös nyelvet. 1993-ban az angol lépett az orosz helyére második államnyelvként, ennek ellenére az államigazgatásban és más területeken az orosz megtartotta a szerepét.

A nők helyzete változóban van. A választott vezetők egynegyede nő, törvény védi a jogait, munkahelyükön és az iskolában azonban a hagyományos öltözetet viselik.

Technikai korlátok

Az információs infrastruktúra nehezen fejlődik, mert magasak a licenccdíjak, drágák a vámok, a szolgáltatások és a távközlési díjak. 1998-ban mintegy ezer internetes hostot működtetett a monopóliumhelyzetben lévő *Turkmentelecom*. A kereséseket hatóságilag ellenőrzik a pornográfia, az erőszak és az államellenes tartalmak kiszűrésére. A *Nemzeti Könyvtárban* működő internet-hozzáférési és -képző program igazgatóját ellenőrizte a *Nemzeti Titkosszolgálati Minisztérium* és a *Kommunikációs Minisztérium*, valamint a *Turkmentelecom*, hogy a szűrést valóban elvégzik-e. Mindeközben a NATO műholdakat fölhasználva építi a virtuális „selyemutat” a nagy sebességű elektronikus kommunikáció érdekében, és a *Világbank* megtette az előkészületeket a lakosság internetes bekapcsolására.

A lakosság 1%-ának van mobiltelefonja. A forgalmat – az SMS-eket is beleértve – az állam ellenőrzi. A *Huawei* türkmén–kínai mobilszolgáltató gyorsan hódítja meg a piacot. Elkészült a 2020-ig szóló állami telekommunikációs fejlesztési terv.

Gazdasági és politikai korlátok

A Világbank mutatója alapján Türkmenisztán a közepesen fejlett országok között a kevésbé fejlettek közé sorolható. Az egy főre jutó nemzeti jövedelem 2003-ban 1130 USD volt. Az infláció mértéke 9% körül mozog. Az energiahordozó a legnagyobb exportcikk, az ország a világ öt legnagyobb földgáztermelője közé tartozik.

Az ország elnöke először 1992-ben nyerte meg a választásokat. Elnökségét előbb tíz évre, majd élete végéig meghosszabbította. Az ENSZ 1995-ben ismerte el független, semleges államként. Itt rendezték 2005 tavaszán az első Kaszpi-tengeri nemzetközi konferenciát, ami az országnak azt a szándékát tükrözi, hogy a régió vezető politikai szereplője legyen.

Törvényhozási és kvázi-törvényhozási korlátok

A 2000. június 15-én aláírt könyvtári törvény a könyvtári tevékenységet a kormány irányítása alá rendeli, ezen belül a kulturális és rádió/televízió minisztériumához. Rendelkezik a könyvtári rendszerről, a könyvtári állományról és kezeléséről, a

szolgáltatásokról, a könyvtárak alapításáról, pénzügyi-gazdasági működéséről, a nemzetközi együttműködésről. Bár részletesen leírja a könyvtári tevékenységet, nem említi a szerzői és a személyiségi jogi kérdéseket.

A 2005. áprilisi elnöki dekrétum

A dekrétum az elnöknek a kormány előtt rögtönzött beszéde nyomán született, amelyben kifejtette, hogy „senki nem jár könyvtárba, az emberek nem olvasnak, ennek megfelelően a könyvtárakat be kell zárni”. Néhány könyvtárat be is zártak, másokat összevontak, a falusi könyvtárakat például áttelepítették a helyi iskolai könyvtárba. Ez az ország déli részében történt, miközben a nyugati területen minden maradt a régióban.

Információgazdaság

A Rukhnama szerepe

A *Rukhnamát* az elnök 1997–2001 között a türkmén szellemi értékekről írta. A türkmén népnek a tudományhoz, az irodalomhoz, a civilizációhoz, a világ fejlődéséhez való viszonyáról, a múltról és a jövőről alkotott képéről szól. Jó néhányan a Korán vagy a Biblia után a második legfontosabb műnek tartják. A gépkocsivezetői jogosítványhoz például vizsgázni kell belőle, az egyetemi felvételin kérdéseket tesznek fel róla. A minisztériumi dolgozók heti szemináriumokon dolgozzák fel a művet. Minden könyvtárban *Rukhnama*-szobákat kell berendezni.

Az elnök szerint a tudás a boldogság alapja, és a tudás viszi előre a társadalmi fejlődést. A *Rukhnama* azt tanítja, hogy a tanuláshoz vezető legjobb út az olvasás. A könyvtárak jelentőségét az elnök a leningrádi műszaki egyetem hallgatójaként mérhette föl 1954-ben.

Olvasáskultúra, könyvkiadás, könyvkereskedelem

Az olvasás ugyanakkor nem népszerű az országban, nem lehet látni, mint Oroszországban, hogy a kávéházakban olvasnak. A leghallgatottabb híreket közvetítő rádiót, a *Maâkot* 2004. július 11-én az állam felfüggesztette. A híreket most az interneten keresztül lehet megismerni. Mintegy húsz helyi újság kapható. A legszélesebb körben terjesztett *Semleges Türkmenisztán* oroszul és türkménül is olvasható.

Könyvkiadás

A kiadásra szánt kéziratokat az állami kiadó, a *Miras* cenzúrázza. Évente mintegy 500 könyvet adnak ki, ezek többnyire kisiskolás tananyagok, vagy a nemzeti kulturális örökséggel foglalkoznak. A kiadásra szánt művek tételszámot kapnak, amelyek alapján könnyen összeállítható a nemzeti bibliográfia. Sok könyvben van CiP (Cataloging in Publication). A tartalmi feldolgozáshoz az ETO-t és a hagyományos orosz BBK (Biblioteko-Bibliotečnaâ klassifikaciâ) osztályozó rendszert használják. Az átlagos példányszám 20 ezer. A könyvtári törvény előírja, hogy a nemzeti jelentőségű könyvtáraknak megőrzésre köteles példányt kell kapniuk. A külföldi könyvek behozataláról a kormány dönt.

Az állam által irányított könyvkereskedelem

Aşgabatban hét, a *Miras* kiadó által működtetett könyvkereskedés van. Ezek közül a legnagyobbban 2000-féle könyv kapható. A *Rukhnama* több idegen nyelven is megtalálható. Vannak olcsó orosz nyelvű könyvek, de német és francia munkák is előfordulnak. A gyerekkönyveket „türkméniesítették”, azaz a türkmén nyelvű szöveget cirill betűkkel nyomtatják.

Az állami üzletek mellett legalább két magánkönyvesboltot is lehet találni Aşgabatban, amelyek mintegy ezer címet forgalmaznak, főleg orosz nyelvű autópótlási könyveket. Az orosz piacon működik néhány könyvkioszk, ahol orosz nyelvű szépirodalmat, népszerű szakkönyveket, orosz–angol szótárakat árulnak. Idegen nyelvű folyóiratokat – az orosz kivételével – nem lehet kapni, amit mégis, az háztartással, főzéssel foglalkozik, vagy rejtvényűség.

A nemzeti tananyag támogatására az *Állami Könyvkiadó* 1996-ban kezdte el kézikönyvek kiadását. Az országról azonban nincsenek sem saját kiadású részletes térképek, sem atlaszok. Két kötetben jelent meg a türkmén nyelv szótára. A különböző szakterületek szótárait a *Tudomány* állami kiadó adja ki az egyetemek és a helyi intézetek számára, évente körülbelül száz címet. Statisztikai gyűjtemények is megjelennek, népszámlálási adatokat azonban nem közölnek.

A könyvtárügy alapelvei

A 2000. évi könyvtári törvény a könyvtár pontos meghatározását adja: „A könyvtár kulturális, okta-

tási és információs intézmény, amely a szellemi/intellektuális és információs igényeket elégíti ki. Összegyűjti, rendszerezi, raktározza és terjeszti a nyomtatott és egyéb információhordozókat.” A meghatározás magában foglalja az információ megőrzését és szolgáltatását.

Minden könyvtárban vannak selejtezendő, elavult, elrongyolódott állományrészek. Az értékes művek megvédésére azonban hiányoznak a feltételek. Az erős ultraibolya sugárzás, a nyitva felejtett ablakok, a zárt levegő nehezíti az állomány épségének megőrzését. Szerencsére az országban száraz a levegő, és alacsony a páratartalom, az éjszakai és a nappali hőmérséklet között azonban nagy a különbség. A *Kéziratok Intézetének* feladata a türkmén írott kultúra megőrzése. A Nemzeti Könyvtár leendő épülete technikailag is megfelel majd a kor igényeinek, hőfok- és páratartalom-ellenőrző készülékekkel szerelik fel.

Az információhoz való hozzáférés

A könyvtárak viszonylag rövid ideig tartanak nyitva. Kölcsönözni csak tagsági jeggyel lehet, amiért csekély összeget kell fizetni. A bibliográfiai leírások rövidítettek, a Nemzeti Könyvtár és az egyetemi könyvtár kivételével nem szabványosak, nem nyomtatóval vagy írógéppel készülnek, és nem gépi katalógusok. Ha majd a számítógépek nem lesznek drágák, akkor a számuk nőni fog, és első sorban szövegszerkesztésre, elektronikus levelezésre, szűrt tartalmú internetelésre fogják használni. A könyvtári referenzszolgálat nem terjedt el az országban. Mivel az állam korlátozza az internet elterjedését, internetkávézók sincsenek.

Könyvtártípusok

A könyvtárak számáról nincsenek pontos adatok, de viszonylag jó becslésnek tűnik, hogy a kulturális minisztérium 88 könyvtárat tart fenn. Szintén becslésen alapul, hogy az állam a nemzeti jövedelem 10%-át költi könyvtárakra és múzeumokra, ami magas szám. Három nemzeti könyvtár van: a Nemzeti Könyvtár, az *Állami Gyerekkönyvtár* és a *Tudományos Könyvtár*. Mind az öt megye működtet központi felnőtt könyvtárat. A városokban minden kerületben kell könyvtárnak lennie, így Aşgabatban tizenhét van. Működik a nemzeti levéltár és múzeum, ahol a nemzet kulturális kincseit őrzik, és a türkmén szövegeknek külön múzeumuk van.

A Nemzeti Könyvtár

A korábban Türkmén Állami Közkönyvtárat 1895-ben alapították. Ez a legnagyobb letéti könyvtár, gyűjteménye mintegy ötmillió egység (ebből 16 200 térkép, 400 kézirat, 2900 újság, folyóirat 45 nyelven, tézisek és disszertációk). 2000-től az ENSZ, az Egyesült Államok és a Világbank letéti könyvtára is.

A könyvtár évi 22 000 beiratkozott olvasót számlál, a kölcsönzések száma évenként 2 millió. Az állományban való tájékozódást cédulakatalógus nyújtja. A 15 főt foglalkoztató *Idegen nyelvű irodalom osztálya* az országban működő követségektől és más országoktól kap ajándék dokumentumokat; ez az osztály vesz részt a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzésben. A könyvtárat csütörtökönként hirdeti a televízió (hétfőn megismétlik az adást). Az épület halljában helyi művészek állíthatják ki és árulhatják műveiket. A nemzeti könyvtár feladata, hogy ellenőrizze a megyei könyvtárakat. Évente több könyvkiállítást rendez a fővárosban és más-hol.

A 2000. évi *könyvtári törvény* öt célt határoz meg:

- a hazai és a külföldi dokumentumok leírása és megőrzése;
- hozzájárulás a kultúra, az oktatás és a tudomány fejlődéséhez;
- az összes nyomtatott dokumentum bibliográfiai nyilvántartásba vétele;
- K+F projektek a könyv- és a könyvtártudomány műveléséhez szükséges tananyagok előállításához;
- részvétel a nemzetközi együttműködésben.

Bár a könyvtár épülete szép, felújításra szorul, hogy alkalmas legyen a számítógépes technika fogadására. Az elnök ígérete szerint 2006 októberében adják át a 23 ezer m²-es kiegészítő épületet, ahol OPAC is működni majd.

A Nemzeti Könyvtár része az 1935-ben alapított Állami Gyermekkönyvtár, amely az óvodákkal és az iskolákkal működik együtt mind az öt régióban. Feladata az olvasás megszerettetése, olvasóklubok működtetése, és iskola utáni programok szervezése. Az intézmény hét osztályból áll: általános iskolások, középiskolások és kamaszok, művészek, állománygyarapítás, katalogizálás, archiválás, bibliográfia. A gyermekkönyvtárnak nagy a forgalma, és jók a szolgáltatásai, különösen a művészeti és zeneiskolások látogatják.

A Központi Tudományos Könyvtár

Az 1924-ben alapított könyvtár a nemzeti jövedelem 1%-ából gazdálkodik. A *Tudomány és Technika Legfelső Tanácsának* egyik szervezete, a *Nyelv és Irodalom Intézete* és a *Kéziratok Nemzeti Intézete* mellett. A könyvtár feladata, hogy a húszt kutatóintézetet bibliográfiai információval lássa el. Közép-Ázsia egyik legnagyobb gyűjteményével rendelkezik (1,3 millió kötet), 75 alkalmazottja van. Kapcsolatot tart fenn a Kaliforniai Egyetemen és a Kongresszusi Könyvtárral, a Világbank letéti könyvtára. Használata ingyenes.

Egyetemi könyvtárak

A *Mezőgazdasági Egyetem*, a *Nemzetközi Türkmén Török Egyetem*, a *Türkmén Állami Egyetem* mellett kilenc intézetben van könyvtár, köztük a *Türkmén Állami Kulturális Intézetben*, ahol könyvtárosképzés, és két pedagógiai főiskolán, ahol tanárképzés is folyik. A fővároson kívül csak a *Türkmenabati Pedagógiai Főiskola* és a *Mari Állami Energetikai Intézet* található.

Az állami egyetem könyvtára 650 ezer kötetet tartalmaz, a legrégebbi a 18. századból való. Három épületben helyezkedik el (a jogi és a teológiai részleg van külön). A könyvtárban helyi számítógépes hálózat működik, a gépi katalogizálást és keresését több külföldi program segíti (pl. a Tempus program keretében a *Lyon Egyetem Könyvtára*, vagy a SIGLA könyvtári portállal a *Moszkvai Állami Egyetem Tudományos Könyvtára*). A jelenleg folyó digitalizálási projekt keretében az előadásokat és a hallgatók disszertációit is feldolgozzák.

Iskolai könyvtárak

Az Oktatási Minisztérium felelős mintegy 1800 középiskola ellátásáért. Több mint 66 ezer tanár tanít ezekben az iskolákban 831 ezer diákot. A nyugati modellt követik, ahol a hangsúlyt a szóbeli képzésre és a humántőke fejlesztésére helyezik. Bár Türkmenisztánban törvény tiltja a gyermekmunkát, a gyapotszüret idején ezt nehéz betartani. A tanárok száma csökken, az angol és az orosz iskolákat sorra bezárják.

Az iskolai könyvtárak nagysága a tanulók számától függ. Egy 1500 diákot befogadó iskolában a könyvtár egy termet foglal el. Az 1500-as szám hozzávetőleges, sokszor kétezren is járnak egy-egy iskolába, mert egy másik iskola esetleg összedőlt. A könyvállomány sokszor szegényes,

hiányoznak az alapvető tankönyvek, a Rukhnama azonban nem hiányozhat. Általában néhány angol nyelvű szépirodalmi mű is megtalálható. A tankönyveket egész évre kölcsönzik, a többit rövidebb időre. Kézírókat nem kölcsönöznek. Nincsenek számítógépek (kivéve a városi iskolákat), sem könyvtári célú internetelés.

Könyvtárosképzés

Könyvtárosképzés 1974-től a Türkmen Állami Egyetemen folyt, majd 1992-ben áthelyezték a Türkmen Állami Kulturális Intézetbe. A képzés különböző szakokon folyik: könyvtári és múzeumi adminisztráció, színház és művészetek, a kulturális örökség megőrzése, a Rukhnama saját fakultást kapott. A könyvtári és múzeumi adminisztráció több részre oszlik: könyvtártudomány és bibliográfia, valamint informatika és könyvkereskedés. Évente tizenkét hallgatót vesznek fel az ország minden tájáról, a nők/férfiak aránya 80:20. A hallgatók hozzájutnak a számítógépekhez, de az internetet csak szűrve használhatják. A képzés hatéves, ebből az első két év elméleti felkészítés, a következő kettőt a saját régiójukban gyakorlaton töltik, majd az utolsó két évben állami könyvtárakban dolgoznak, ezután kapnak diplomát.

Ajánlások

Türkmenisztán Közép-Ázsia vezető országa kíván lenni, ezért a könyvtárügyben is nagy figyelmet kell fordítani az állami, nemzeti és a nem állami könyv-

tárakra, valamint a nemzetközi szervezetekre és a külföldi adományozókra. Valódi munkakapcsolatot kell kiépíteni, hogy az ország értékes dokumentumokhoz jusson e kapcsolatok révén.

Sokan azt remélik, hogy ha a kormány támogatja az olvasást, a könyvkereskedelmet és a könyvtárakat, akkor a tudományos, műszaki, orvosi információk lemaradás ellenére megindul a fejlődés. Türkmenisztán nem írta alá a Genfi Szerzői Jogi Konvenciót, de a közeljövőben e téren is lépéseket kíván tenni.

A nemzeti könyvtáros egyesület és a könyvterjesztők egyesületének megalapítása előrelépést jelent a kulturális fejlődésben. Ettől várható a nemzetközi kapcsolatok, a nemzetközi kiadványcsere fejlődése is. A Nemzeti Könyvtár új épületének átadása jó alkalom lehet az egyesület alakuló ülésére. A könyvtár ad majd helyet az egyesületi rendezvényeknek.

A türkmen könyvtárosok partnerként vehetnek részt az *IFLA Twinning Project*-jében, és az *ALA Sister Library Project*-jében. Számos egyéb lehetőség (ösztöndíjak, külföldi konferenciák) is nyitva áll, hogy bekapcsolódjanak a nemzetközi vérkeringésbe. A türkmen könyvtárügy jövője a könyvtárosok következő nemzedékétől függ.

/RICHARDSON, John V.: The library and information economy in Turkmenistan. = *IFLA Journal*, 32. köt. 2. sz. 2006. p. 131–139./

(Wéber Katalin)

A Kongresszusi Könyvtár új figyelőszolgáltatása

A *Kongresszusi Könyvtár* új, az RSS (Really Simple Syndication) technológiára épülő szolgáltatása a hírekről, rendezvényekről, a honlap megújításáról küld értesítést az erre előfizetőknek. A szolgáltatást felhasználói igények alapján indították: a könyvtárral és a digitális állományokkal kapcsolatos újdonságokról kértek értesítést. Az RSS szolgáltatás a PC-kre és egyéb internetes készülékekre küldi az üzeneteket – többek között – a következő témákban:

- hírek, hírlevél-szolgáltatás, a könyvtár számára elérhetővé vált új tudományos források,

- a közeljövőben a könyvtárban tartandó kulturális és tudományos rendezvények,
- újdonságok a honlapon (új gyűjtemények, kézikönyvek stb.),
- új szolgáltatások és termékek a tudomány és a technológia terén.

További információ: www.loc.gov

/<http://www.loc.gov/today/pr/2006/06-223.html>/

(Jáki Éva)